

семантическое пространство. Это пространство не линейно, что позволяет возникнуть некоторому общему смыслу из семантической связности отдельных разноуровневых элементов, каждый из которых одновременно является средством выражения соответствующей текстовой категории – модальности, персональности, темпоральности, локальности, дейкиса. Предпринятый анализ показывает, что глубинная структура текста представляет собой сложное многоуровневое образование, в котором текстовая сетка категории партитуриности включает в себя сетки других текстовых категорий. На следующем этапе исследования представляется необходимым определить функции партитуриности как текстообразующей категории.

Литература

1. Бабенко Л. Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа: Учебник для вузов. – М.: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2004. – 464с.
2. Проблемы функциональной грамматики. Полевые структуры. /Под ред. А. В. Бондарко. – СПб.: Наука, 2005. – 478с.
3. Ноздрина Л. А. Поэтика грамматических категорий: курс лекций по интерпретации художественного текста. – М.: ТЕЗАУРУС, 2004. – 212с.
4. Прянишникова А. Д. Партитуриность текста и ее роль в художественном произведении (на материале английской прозы XX в.). Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1983. – 18с.
5. Успенский Б. А. Поэтика композиции. – СПб.: Азбука, 2000. – 352 с.
6. Шендельс Е. И. Грамматические средства полифонии в тексте художественного произведения //Сб. научн. трудов МГПИИЯ им. М. Тореза. Вып. 158. Лингвостилистические проблемы текста. – М., 1980. – С.143-155.
7. Trudgill, Peter. The Dialects of England. T. J. Press, Padstow, 1990. – 145 p.
8. Th. Hardy. Far from the Madding Crowd. Penguin Classics. London, 1994. – 374p.
9. Th. Hardy. Tess of the D'Urbervilles. Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1950. – 416p.

Савченко А. Л.

АСПЕКТ ВЗАЄМОЗАМІННОСТІ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ

Останнім часом спостерігається активізація вивчення питань щодо різноманітних аспектів синтаксичних одиниць. Речення, у тому числі й складне, можна вивчати з різних точок зору: з боку структури, тобто формальної організації цієї синтаксичної одиниці, і з боку семантики, тобто загального граматичного значення, що міститься в цій структурній одиниці (структурно-семантичний синтаксис); з боку функції, тобто взаємодії елементів цієї синтаксичної одиниці для відбиття граматичного значення й особливостей уживання цієї одиниці, і з точки зору стилістичного використання цієї одиниці, тобто вибору її з наявних засобів і найбільш доречного, удалого її застосування в цьому контексті (функціонально-стилістичний синтаксис); з точки зору динамічної, тобто того, як організована ця одиниця для повідомлення нової інформації, і як вона взаємодіє з іншими в контексті (комунікативний синтаксис).

Об'єктом структурно-семантичних досліджень багатьох учених (В. А. Білошапкова [4], Л. П. Столярова [5], І. Р. Вихованець [2], К. Ф. Шульжук [6] та ін.) є саме складні речення. Згадані мовознавці визначають ці синтаксичні одиниці як конструкції, що складаються з двох і більше предикативних одиниць, пов'язаних відповідним синтаксичним зв'язком, і являють собою семантичну та комунікативну єдність [6, с. 209]. Це визначення ми обираємо за вихідне. Аналізуючи наявний теоретичний матеріал, можна дійти висновку: ще й досі не розпочато дослідження складного речення з функціонально-стилістичного боку в повному обсязі.

Предметом наших наукових досліджень є складнопідрядні речення, а зокрема – їхня взаємозамінність.

Метою цієї статті є доведення того, що операція взаємозамінності дозволяє перевірити синонімічність речень.

Задачі нашого міні-дослідження полягають у наступному:

- окреслити поняття “значення складного речення”, “синонімічні ряди”;
- продемонструвати на конкретних прикладах взаємодію предикативних одиниць складного речення;
- проаналізувати складні речення в синтаксичному ряді з позиції їх взаємозамінності;
- довести, що розгляд синонімічних груп речень є пріоритетним для уточнення граматичного значення складного речення.

Зрозуміло, у цій статті неможливо охопити весь комплекс проблем, пов'язаних з вихідною темою. Тут ми окреслимо лише загальний напрямок нашого дослідження.

Корпус синтаксичних одиниць мови, так само як і його лексичний склад, стилістично диференційований: серед великого шару міжстильових, «нейтральних» засобів функціонують засоби стилістично марковані.

У мовному вживанні структура й функція, структура й значення стилістично нейтральне й марковане й т.д. взаємодіють. Розглядаючи функціонально-стилістичні параметри складного речення, ми постійно маємо на увазі структурний фон.

Одним із функціональних підходів щодо дослідження граматичних одиниць мови вважається шлях від граматичного значення до способів вираження такого значення. Конкретною реалізацією такого шляху є подання одиниць у синонімічних рядах. Шлях від значення до способів вираження при дослідженні складного речення виявляється особливо плідним саме тому, що загальні значення складних речень виявляються, насправді, логіко-граматичними. Дослідження синонімічних рядів складних речень – це найкоротший шлях до пізнання особливостей уживання різноманітних типів і видів цієї структурної одиниці. Синонімічні ряди наочно виявляють найбільш уживані, безвідтінкові в значенневому й стилістичному аспекті речення та їхню спадну послідовність як з погляду вживаності, так і з погляду маркованості за значенневими й стилістичними відтінками.

Синоніми, як відомо, об'єднано спільністю значень і тими тонкими розходженнями, що спостерігаються в типовому значенні. В. Г. Адмоні підкреслював, що найважливіша ознака мови – це поєднання форми зі значенням, звуку зі змістом [1, с. 39]. Граматична категорія – це найбільш повне втілення співвідношення форми й значення. Граматичне значення складного речення складається з взаємодії одиниць, що вже мають власні граматичні значення. Виникаючи як єдність предикативних одиниць (принаймні двох), складне речення в такий спосіб уміщує два роди явищ: ті значення, що відбиті в кожній предикативній одиниці, і ті значення, що втілюють зв'язок цих одиниць. Значення складного речення – це відображення зв'язку між предикативними одиницями.

У формуванні значення складного речення беруть участь як специфічні синтаксичні засоби (показники) зв'язку частин, так і елементи, властиві частинам, що з'єднуються – предикативним одиницям. Так, для виникнення причинно-наслідкового значення в складному реченні потрібний формальний показник зв'язку частин, наприклад, сполучник: *Тому що Микола Іванович відшукав спонсора, кошти для встановлення телефону було перераховано* *. Але крім цього необхідні й елементи, що формують предикативне ядро кожної з частин – видо-часові й модальні характеристики в співвідношенні (порівн. неможливе: *Тому що Микола Іванович відшукатиме спонсора, кошти для встановлення телефону було перераховано*). Для формування ж, наприклад, умовного (умовно-наслідкового) значення виявляються необхідними вже інші співвідношення видо-часових і модальних форм у частинах: *Якщо Микола Іванович відшукатиме спонсора, кошти для встановлення телефону буде перераховано; Якщо б Микола Іванович відшукав спонсора, кошти для встановлення телефону було б перераховано*; (порівн. неможливе: *Якщо Микола Іванович відшукатиме спонсора, кошти для встановлення телефону було перераховано*). Тому що складне речення (і будь-яка інша одиниця) є одночасно фактом мовної системи й мовної діяльності, у реальному тексті необхідно враховувати й лексичне наповнення частин складного речення (порівн. суперечні логіці речення з цільовим чи допустовим значенням: *Щоб Микола Іванович відшукав спонсора, кошти для встановлення телефону було перераховано; Хоча Микола Іванович відшукав спонсора, кошти для встановлення телефону було перераховано*).

Лексичні одиниці можуть грати й власне синтаксичну роль. Так, у формуванні складнопідрядних з'ясувальних речень відіграє конструктивну роль слово в головній частині з визначеною семантикою і словоз'єднувальними властивостями. У зв'язку з цим важливо звертати увагу й на принципово різну роль сполучників у формуванні значення складного речення.

Наприклад, серед сполучникових засобів, що функціонують як з'ясувальні, виділяється група сполучників, що належать до сфери оповідання (*що, начебто* (і його лексичні синоніми), *як*), які внутрішньо диференційовано й протиставлено. Основою їхнього протиставлення є співвідношення точок зору суб'єктів дії або стану й особи, яка репродукує повідомлення, тобто мовця.

Сполучник *що* не розмежує цих точок зору; сполучник *начебто* (або будь-який з його синонімів) характеризує зміст як такий, котрий мовець не визнає своїм і у вірогідності якого має сумніви; сполучник *як* сигналізує про повний збіг точки зору мовця з точкою зору суб'єкта й відповідно про оцінку цього факту як цілком достовірного. Розходження між сполучниками *що, начебто, як* легше всього простежити там, де ці сполучники мають тотожне лексичне оточення, наприклад:

1) *Чи сам не відчуваєси, що не тямши?* *

2) *Нарешті ми відчули, начебто наші мрії почали здійснюватися* *.

3) *Аграрії вже відчувають, як працює програма “Село для кожного, кожен для села”* *.

У першому прикладі сприймане не кваліфікується (сполучник *що*); у другому – кваліфікується як невідповідне дійсності (сполучник *начебто*); у третьому – сприймається як достовірне (сполучник *як*).

В одночленних складнопідрядних реченнях загальна семантика складного речення задається не тільки й не стільки синтаксичним сполучником, скільки лексико-граматичними властивостями опорного слова. Наприклад, коло опорних слів, що виступають з найбільш уживаним, семантично неспеціалізованим сполучником *що* в з'ясувальних складнопідрядних реченнях, надзвичайно широкі. До нього належить лексика, що називає найрізноманітніші форми говоріння, передачі або, навпроти, утаювання інформації, слова, що позначають різні види інтелектуального чи емоційного впливу та ін. Коло слів, що вживаються разом із сполучником *начебто* і його варіантами й синонімами, помітно вузьке. Це лексика, що називає мовлення, думку, ураження, почуття, оцінку. Із сполучником *як* взаємодіють слова, що називають відчуття, сприйняття, спостереження, а також процеси й джерела інформації, через свою специфіку сполучник *як* не поєднується зі словами, що позначають дезінформацію, судження, оцінку та враження.

Нерідко доводиться враховувати й контекстне оточення речення для визначення його значення. Так, широкий за значенням сполучник *і* (загальне уявлення про поєднання явищ) у реченні: *Микола Іванович відшукав спонсора, і кошти для встановлення телефону було перераховано* в одному випадку буде формувати висловлення, еквівалентне реченню: *Коли Микола Іванович відшукав спонсора, кошти для встановлення телефону було перераховано*, в іншому – *Тому що Микола Іванович відшукав спонсора, кошти для встановлення телефону було перераховано*.

Отже, значення складного речення – це відбиття відносин явищ реальної дійсності, що отримано в результаті взаємодії предикативних одиниць на основі всіх можливих для цієї комбінації одиниць структурних зв'язків. Так складаються темпоральні, атрибутивні, причинові, порівняльні, розділові й багато інших значень.

Розгляд синонімічних груп речень ми вважаємо пріоритетним для уточнення значення речень. Узагальнене граматичне значення складається з усіх можливих речень, об'єднаних синонімічними відношеннями. Граматична синонімія, таким чином, надає вибір різноманітних засобів вираження загального значення. Саме функціональний підхід до синтаксису – від значення до засобів вираження – і припускає знання набору синонімів.

Грамматичними синонімами можуть бути одиниці одного рівня (у цьому разі – складні речення), що мають загальне граматичне значення. Г. Золотова підкреслює, що зміна форми компонентів моделі в рамках того ж типового значення й складає сутність синонімічних перетворень речення [3, с. 226-227].

Синонімічними виявляються речення різні за типом зв'язку, наприклад безсполучникові та сполучникові: *Без діла жити – тільки небо коптити* (прислів'я). – *Якщо без діла жити, тільки небо коптити*; сурядні й підрядні: *Працівники судової системи повинні користуватися довірою суспільства, і вони мають бути захищені від деструктивних випадів* *. – *Працівники судової системи повинні користуватися довірою суспільства, тому вони мають бути захищені від деструктивних випадів*. Синонімічними виявляються і речення одного структурно-семантичного виду, що оформлюються різними сполучниками: *Важко не погодитися з логікою співрозмовника, тому що щось подібне ми вже бачили в перші роки незалежності* *. – *Важко не погодитися з логікою співрозмовника, адже щось подібне ми вже бачили в перші роки незалежності*. Виникає питання, чи не є подібна синонімія лише синонімією сполучників, тобто окремих слів. На наш погляд, ідеться про синонімічність цілих

структур. Наприклад, речення, які сформовано за допомогою сполучників **тому що** і **адже**, мають різні властивості. Сполучник **адже** – односкладний і, отже, не може розчленовуватися, сполучник **тому що** – двоскладний і може розчленовуватися. Це приводить до різних комунікативних можливостей (порівн.: *Важко не погодитися з логікою співрозмовника, **адже** щось подібне ми вже бачили в перші роки незалежності*). Розчленований сполучник надає право займенниковій частині, яка відокремилася, розташовуватися дистанційно, що в сильному ступені сприяє актуалізації висловлення, наприклад: ***Тому** важко не погодитися з логікою співрозмовника, **що** щось подібне ми вже бачили в перші роки незалежності*. Сполучник **тому що** здатний бути й у постпозитивній, і препозитивній підрядній частині, а це приводить до різних акцентів у відтінках значення: *Важко не погодитися з логікою співрозмовника* (констатуючий факт), ***тому що** щось подібне ми вже бачили в перші роки незалежності* (його причинове обґрунтування). – ***Тому що** щось подібне ми вже бачили в перші роки незалежності* (причина), *важко не погодитися з логікою співрозмовника* (наслідок). Односкладний сполучник **адже** здатний розміщуватися лише в постпозитивній підрядній частині (зустрічаються виняткові випадки індивідуально-авторського вживання, коли односкладний сполучник **адже** починає собою складне речення).

У синонімічному ряді складних речень, який можна уявити собі як своєрідну парадигму типового значення, є домінантне речення. Йому властиве відбивати це значення:

- а) найбільш типовим і загальним (без відтінків) образом;
- б) найбільш частотно;
- в) стилістично нейтрально.

Так, серед присубстантивних речень домінантним є речення із сполучниковим словом **який**, серед з'ясувальних – із сполучником **що** й т.д.

Для перевірки синонімічності речень проводиться операція взаємозамінності. При цьому виявляється, що в межах одного структурно-семантичного виду речення не завжди синонімічні й, навпаки, синонімічними часто виявляються речення різних типів і видів. Так, наприклад, з'ясувальні складнопідрядні речення, типу *...сказав, що...* і *...сказав, щоб...*, не є взаємозамінними беззастережно, отже, розрізняються істотно (відмінні в модальному аспекті), а речення складнопідрядне, типу *...сказав, що ...*, і безсполучникове, типу *...сказав: ...*, є взаємозамінними.

У безлічі моделей, що входять до синонімічної групи, повинні бути представлені речення, по можливості, з однаковою лексикою.

Часто в реченнях із загальним типовим значенням немає повного лексичного й модально-часового збігу. У такому разі в синонімічних реченнях спостерігаються яскраво виражені відтінки значення.

Звідси можна дійти висновку, що якщо структури не приймають однакової лексику із стилістичних причин, то йдеться про речення – стилістичні синоніми.

Складні речення є історично найпізнішим структурним типом речень. Незважаючи на тривалий час їх вивчення, у східнослов'янському мовознавстві наявні різні підходи до їх аналізу, а головне – відсутня усталена класифікація цих структур. Дослідження різних аспектів складних речень ми вважаємо актуальним для розвитку загальної теорії синтаксису.

Джерела та література

1. Адмони В. Г. Статус обобщённого грамматического значения в системе языка // Вопросы языкознания. – 1975. – №1.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник для філолог. фак-тів вузів. – К.: Либідь, 1993.
3. Золотова Г. А. Монопредикативность и полипредикативность в русском синтаксисе // Вопросы языкознания. – 1995. – № 2.
4. Современный русский язык: Учебник для филологических специальностей университетов / В. А. Белошапкова, Е. А. Брызгунова, Е.А. Земская и др. / Под ред. В. А. Белошапковой. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1989.
5. Столярова Л. П. Синтаксис сложноподчиненного предложения. – Дн-ск: ДГУ, 1992.
6. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004.

Примітки

* Наявний у статті фактичний матеріал обрано із суспільно-політичного дискурсу телебачення й радіомовлення.

Саяк І. З.

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИКМЕТНИКОВИХ СЛОВСПОЛУЧЕНЬ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІСТИКИ ДЖОАН РОЛІНГ)

Художня мова привертає увагу неповторною своєрідністю вживання фразеологізмів. Традиційно фразеологізми відносять до художніх засобів лексичного рівня, які залежно від контексту здатні брати на себе основне стильове і експресивне навантаження. Як художній засіб фразеологізми – є елементами мистецької майстерності письменника. На це звертає увагу А. В. Ткаченко, коли він підкреслює, що, “письменник послуговується багатствами створеної до нього лексики, фразеології, ідіоматики, “крилатими виразами”, творить і свої, і все це не є механічною сумою простої та “маркованої лексики”, а становить нову мистецьку якість” [1, с. 238].

Об'єктом нашого дослідження є лексико-фразеологічні особливості художньої мови романів англійської письменниці Джоан Ролінг. Хоча дитяча література не є багатим джерелом ідіоматизації лексичних одиниць, словесно-художня творчість письменниці приваблює досить цікавим і своєрідним вживанням лексичних одиниць різного ступеня ідіоматичності, серед яких ми зосереджуємо увагу на стійких прикметникових словосполученнях – власне фразеологічних одиницях, або ідіомах.

Прикметникові фразеологічні словосполучення складають значний шар англійської фразеології, підкреслюючи її специфічну особливість. Однак ці стійкі мовні звороти не так часто ставали предметом спеціальних лінгвістичних досліджень. Частково синтаксична характеристика прикметникових фразеологічних словосполучень подається у дослідженні Л. Г. Верби “Синтаксическая идиоматика в современном английском языке”, структурні та образні особливості прикметникових фразеологічних словосполучень описуються у дослідженні І. А. Бородянського “Перевод фразеологических единиц и контекст” [2], [3]. Структурно-семантичну природу прикметникових ідіом із сурядним зв'язком частково дослідили у своїх працях А. Л. Баласанова, Е. М. Стомпель, Л. М. Медведєва, В. В.